

Иқтисод ва молия

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

www.itm.uz

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Экономика и финансы

CEDR

ТДИУ ХУЗУРИДАГИ
«ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ИЛМИЙ АСОСЛАРИ
ВА МУАММОЛАРИ» ИТМ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН БЎЛИМИ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ

№ 2(138), 2021

- ИҚТИСОДИЁТ НАЗАРИЯСИ ВА МАКРОИҚТИСОДИЁТ /
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И МАКРОЭКОНОМИКА
- ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИ /
МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА
- ИҚТИСОДИЁТНИНГ РЕАЛ СЕКТОРИ /
РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ
- МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТ /
РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА
- БАНКЛАР ВА МОЛИЯ БОЗОРИ /
БАНКИ И ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ
- МЕҲНАТ БОЗОРИ ВА ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯ /
РЫНОК ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА
- БЮДЖЕТ ТИЗИМИ /
БЮДЖЕТНАЯ СИСТЕМА

2017-2021 йиллари Ўзбекистон Республикасида ривожланишни беши устувор йўналиш:

- даят ва жонат қурбонли тилими тавонлаштириш
- қилх устуворлиги тилимис ва тид сурих тилимис вади усли қилиш
- ақилдирли ривожланиш ва либераллаштириш
- ақилдирли содин ривожланиш
- ақилдирли, ақилдирли тилимис ва диний барамиллиги тилимис, қурор тилимис, ўзиди манфиати ва ақилдирли тилимис тилимис қилиш

Стратегия дейиш ва пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 — 2021 годах:

- саворштанлиги ақилдирли ва ақилдирли саворштанлиги
- саворштанлиги ақилдирли ва ақилдирли реформираниш саворштанлиги
- саворштанлиги ақилдирли ва ақилдирли саворштанлиги
- саворштанлиги ақилдирли ва ақилдирли саворштанлиги
- саворштанлиги ақилдирли ва ақилдирли саворштанлиги

ПЕЧАТНЫЙ
ОРГАН

Қарақалпақского отделения
Академии Наук Республики
Узбекистан

Научно-исследовательского
центра «Научные основы и
проблемы развития экономики
Узбекистана» при Ташкентском
государственном экономическом
университете

Журнал издается в сотрудничестве с
Национальным университетом Узбекистана
имени Мирзо Улугбека

Ўзбекистон Республикаси Фанлар
Академияси Қарақалпоғистон
бўлими

Тошкент давлат иқтисодий-
университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодийтини
ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари» илмий
тадқиқот марказининг

НАШР
ОРГАНИ

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети билан ҳамкорликда
нашр этилади

МУНДАРИЖА
СОДЕРЖАНИЕ

№ 2 (138), 2021

ИҚТИСОДИЁТНИНГ РЕАЛ СЕКТОРИ / РЕАЛЬНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

- 2 **Исхакова С.А.** Хизмат кўрсатиш соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятлари
- 9 **Шарипов К.Б.** Тармоқ бўйича иқтисослашув жараёни ва унинг тадбиркорлик фаолиятининг ривожланишига таъсири
- 16 **Абдураимов Д.М.** Туризм инфратузилмаси таркибий қисм элементлари ва функциялари
- 25 **Искандаров А.М-ў.** Қишлоқ хўжалиги рискларини таснифлаш методологияси

БАНКЛАР ВА МОЛИЯ БОЗОРИ / БАНКИ И ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ

- 33 **Элмирзаев С.Э., Бердиев Ҳ.Ж-ў., Бўриев Ж.П-ў.** Миллий корпоратив облигациялар бозори: жорий ҳолат ва истиқболлар

СОЛИҚ СИЁСАТИ / НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА

- 39 **Абдуллаев З.С.** Туризм фаолиятини солиққа тортишнинг иқтисодий-ҳуқуқий асослари

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ / БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

- 47 **Мардонов Б.Б., Юнусов М.А., Махмудов С.Х.** Тарихий буюмлар баҳосини ҳисоблаш усули

МЕҲНАТ БОЗОРИ ВА ИЖТИМОИЙ ҲИМОЯ / РЫНОК ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА

- 53 **Улугмуродова Н.Б.** Иқтисодийнинг трансформацияланиши шароитида меҳнат бозори инфратузилмасининг ривожланиш йўналишлари

МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТ / РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

- 61 **Кулматов А.А.** Минтақа тадбиркорлик салоҳиятини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари

ИНВЕСТИЦИЯЛАР ВА ИННОВАЦИЯЛАР / ИНВЕСТИЦИИ И ИННОВАЦИИ

- 70 **Джураева Д.Д.** Хизматлар соҳасини такомиллаштиришда инновацион фаолиятнинг илмий-амалий аҳамияти

77

МУАЛЛИФЛАР ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Ўзбекистон Республикаси **ОАК** рўйхатида киритилган.
- **РИНЦ** маълумотлар базасига киритилган.
- **CyberLeninka** илмий электрон кутубхона базасига киритилган.

- Включён в список **ВАК** Республики Узбекистан.
- Входит в базу данных **РИНЦ**.
- Входит в базу научной электронной библиотеки **CyberLeninka**.

23.12.2016, № 232/5.

https://elibrary.ru/title_about.asp?id=57617<https://cyberleninka.ru/journal/n/ekonomika-i-finansy-uzbekistan>

Абдуллаев Зафарбек Сафибуллаевич,
Наманган давлат университети "Иқтисодиёт"
кафедраси катта ўқитувчиси

ТУРИЗМ FAOЛИЯТИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

УДК: 338.48: 336.201

АБДУЛЛАЕВ З.С. ТУРИЗМ FAOЛИЯТИНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Мақолада туризм соҳаси бугунги кунда нафақат илдиз отган ижтимоий ҳодиса, балки жаҳон иқтисодиёти ва жаҳон тартибига таъсир кўрсатадиган асосий механизм сифатида кўриб чиқилган. Туризм сиёсати нафақат аҳоли турмуш даражасини оширишга, балки аҳолининг ҳаёт сифатининг ёрқин кўрсаткичи бўлишига ва уларнинг эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилиши кераклиги таъкидланган. Ўз навбатида, иш ўринларини яратиш имкониятларини берувчи минглаб туризм индустрияси ташкилотларини ташкил этиш учун тадбиркорлик институтини жорий этиш, валютани тартибга солиш сиёсатини жорий этиш, сайёҳлик расмиятчиликларини соддалаштириш роли муҳокама қилинган.

Таянч иборалар: туризм фаолияти, миллий иқтисодиёт, савдо- сотиқ фаолияти.

АБДУЛЛАЕВ З.С. ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ТУРИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматривается индустрия туризма в качестве не только укоренившегося социального явления, но и как фундаментальное явление, влияющее на мировую экономику, мировой порядок. Следует отметить, что туристская политика служит повышению уровня жизни населения и служить ярким индикатором качества жизни населения и удовлетворения его потребностей. В свою очередь, немаловажную роль в развитии туризма сыграло введение предпринимательского института для организации тысяч компаний туристической отрасли, которые предоставляют возможности для создания рабочих мест, внедрения политики валютного регулирования, упрощения туристских формальностей.

Ключевые слова: туристическая деятельность, национальная экономика, торговая деятельность.

ABDULLAEV Z.S. ECONOMIC AND LEGAL BASIS OF TAXATION OF TOURISM ACTIVITIES

In the article, the tourism industry is considered not only as a rooted social phenomenon, but also as a fundamental phenomenon that affects the world economy and the world order nowadays. It is discussed that tourism policy should serve to increase the standard of living of the population, and also to serve as a vivid indicator the population's quality of life and the rate of their needs satisfaction. In turn, an entrepreneurial activity introduction to the area played important role. That becomes an institute for the thousands tourism organizations industry, which provide opportunities for creating jobs, introducing a policy of currency regulation, simplification of tourist formalities.

Key words: tourism activities, national economy, trade activities.

Кириш.

Солиқ тушумлари ҳисобидан шакллантириладиган бюджет даромадлари МДХ давлатлари ўртасида 2018 йилда ялпи ички маҳсулотга (ЯИМ) нисбатан Арманистонда 24 фоиздан 37 фоизгача ўзгарган бўлса, Ўзбекистонда умумий бюджет даромадларида солиқ тушумларининг улуши 74-87% ни ташкил этди. Бу кўрсаткич, шу жумладан, сайёҳлик фаолияти учун ҳам амал қилади. "Жаҳон саёҳат бозори" (World Travel Market) халқаро кўргазмаси иштирокчиларининг ўтказган сўровномаларига кўра, юқори солиқ ставкалари ва йиғимлар жаҳон туризмининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда: респондентларнинг 17 фоизи келгусида соҳанинг асосий муаммоларидан бири солиқ юки бўлади деб ҳисоблайди. Тўпланган солиқ тушумлари туризмга тўлиқ қайта инвестиция қилинмаслигига туризм вакиллари-нинг ишончлари комил бўлгани ҳолда, уларнинг 75%, ҳозирги вақтда туризм бюджет камомadini қоплаш учун ташкилотларнинг даромад солиғи тушумининг асосий манбаи ҳисобланишини ва келажакда солиқлар кўлайиб боришини таъкидламоқдалар [10].

Экспортга йўналтирилган соҳа сифатида туризм жаҳон бозорларидаги беқарор вазият шароитида бошқа фаолият турларига нисбатан кўпроқ барқарорликни намоён этмоқда. Тарихий ретроспективада, сайёҳлик фаолиятдан тушадиган даромадларнинг камайишидан сўнг, салбий таъқи омилларнинг таъсири натижасида, деярли дарҳол сайёҳлар келиши ўсиб бориши кузатилади. Шунинг учун, хорижий мамлакатларда анъанавий тарзда паст солиққа тортиш шароитида ривожланган ва юқори солиқ салоҳиятига эга бўлган сайёҳлик фаолияти молия органлари фаолиятининг муҳим соҳасига айланмоқда ва ўз навбатида мақола тадқиқотининг долзарблигини белгилайди.

Ўзбекистон Республикасида туризми ривожлантиришга қаратилган тадбирлар алоҳида хусусиятга эга бўлиб, бюджет даромадларига солиқ тушумлари сезиларли таъсир кўрсатмайди. Кўп ривожланаётган давлатларнинг 80 фоиз даромадлари туризм соҳасидан келиб чиқадиган солиқлардан ташкил топади ва улар туризм бизнесини ривожлантиришда хизмат қилади.

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги: Туризм мамлакат ичида ва халқаро миқёсда жамиятни уйғунлаштиришга олиб келадиган маданий салоҳиятни сақлаб қолиш ва ривожлантириш-

нинг асосий механизмларидан бири сифатида намоён бўла олади. Дунёнинг кўплаб мамлакатларида айнан туризм ҳисобидан янги иш ўринлари яратилмоқда, аҳолининг юқори турмуш даражаси сақланиб қолмоқда, мамлакатнинг туловчанлиги яхшилаш учун зарур шарт-шароитлар яратилмоқда. Ўзбекистон фуқароларининг туристик фаоллиги бошқа мамлакатлар билан таққосланганда унинг паст даражадалиги аниқ. Бу ҳол мамлакат аҳолисининг туловчанлигининг пастлиги билан изоҳланади.

Ҳозирги кунга келиб мамлакат ташқарисида чиқаётган Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг сони йилдан-йилга ошаётган бўлмоқда. Ўзбекистон Республикаси туризми ривожлантириш давлат қўмитаси статистика маълумотларига кўра, туризм мақсадида чет элга кетган фуқаролар сони 2010 йилга нисбатан 2018 йилда 34 фоизга ўсди (1 ва 2 расмлар).

Ўзбекистон Республикасига келган хориждошлар сони ортиб бормоқда. XX асрнинг 90-йиллари бошидан буён Ўзбекистон миллий туризм бозорини шакллантиришга киришди ва айни пайтда халқаро сайёҳлик хизматлари бозорининг бир қисми бўлиб, фаол ривожланимоқда. Ўзбекистон Республикасининг миллий туризм бозори шаклланиб, халқаро сайёҳлик хизматлари бозорига узлуксиз кириб бормоқда. Ўзбекистон Республикасининг потенциал имкониятлар туризм инфратузилмасини ривожлантиришнинг тегишли даражасида йилига 10 миллион хорижий сайёҳни қабул қилиш имконини беради¹.

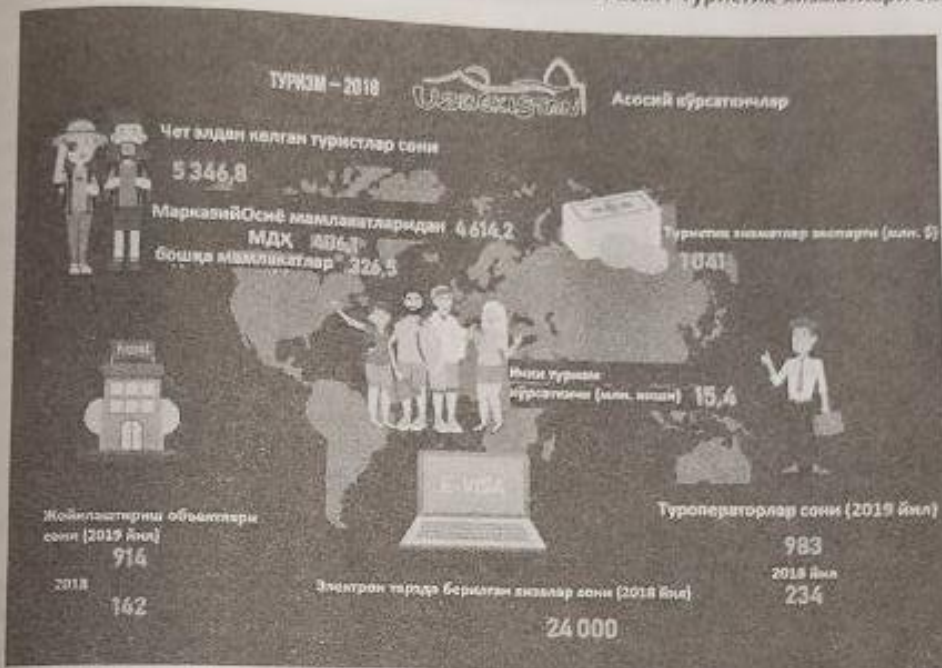
Илмий муаммонинг қўйилиши.

Мамлакатда иқтисодий беқарорлик каби омиллар; норматив-ҳуқуқий базанинг шаклланиши; тақлиф этилаётган хизматларнинг қилини; туризм инфратузилмасини етарли даражада ривожланмаганлиги; транспорт корхоналарининг қоникарсиз ишлаши; чет элдаги маҳаллий сайёҳлик йўналишларининг чекланган рессурслари ва бошқалар ички ва кириш туризмининг ривожланишини чеклайди. Бу муаммоларнинг бартараф қилини давлат томонидан қўллаш қувватламасдан ҳал қилиш мумкин эмас [12-15].

Ҳукумат томонидан қабул қилинган иқтисодий ўсиш концепциясига мувофиқ давлат томонидан

¹ <http://cloud.uzbektourism.uz/uzbektourism/downloads/files/%D0%93%D0%9E%D0%A2%D0%9E%D0%92%20%D0%90%D0%98%D0%A%D0%91%D0%9E%D0%9C%20%D0%90%D0%90%D0%98%D0%98%D0%97%20%D0%A0%D0%A8%D0%9D%D0%9A%D0%90.pdf>

Расм.1 Туристтик хизматлари экспорти.

бозор иқтисодиётига аралашшга қаратилган солиқ солиш бўйича махсус тадбирлар тизими юқоридаги муаммоларни ҳал қилишнинг асосий усулларида бири бўлиши мумкин.

Тадқиқот мақсади, шундан иборатки, туризм соҳаси жаҳон иқтисодиётининг асосий тармоқларидан бири бўлган, аҳоли бандлиги, ижтимоий фаровонлиги ва ҳаёт сифатини юқори даражада таъминлашга, шунингдек, дунёнинг давлатлари ва минтақаларининг ривожланиши, иқтисодий бирлиги ва маданий хилма-хиллигини таъминлашга кўмаклашадиган юқори даромадли, тармоқлараро мажмуа ҳисобланади. Шунини таъкидлаш керакки, солиқ ҳоидалари бутун иқтисодиётни қамраб олади.

Тадқиқотда қўлланилган услубиёт.

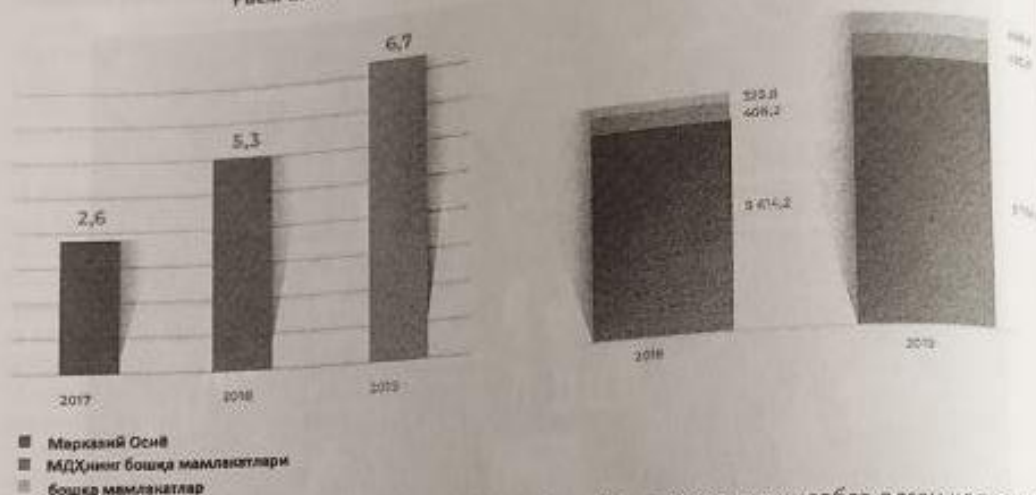
Туризм фаолиятини ривожлантиришнинг миллий иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамиятини ўрганишда қўйидаги тадқиқот методлари, яъни, тизимли ёндашув, мантиқий таҳлил, иқтисодий таҳлил ва синтез, статистик маълумотларнинг динамик ва ҳиёсий таҳлили, иқтисодий гуруҳлар усули, омилларни таҳлил қилиш ва эксперт баҳолаш усули каби умумий илмий методлардан фойдаланилган ҳолда туризм иқтисодиётнинг жуда кўп қиррали ривожланган тармоғи бўлиб,

у баъзи мамлакатлардаги даромаднинг асосий таркибий қисмларидан бири бўлиб, уларнинг иқтисодиётига ва жаҳон ҳамкорлигини ривожлантиришга таъсир қилиши тадқиқ этилди.

Асосий натижалар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018-йил 28-декабрдаги Олий Мажлисга мурожаатномасининг, саҳизинчи бандида "туризмни ривожлантириш, соҳага сармоя жалб этиш, кадрлар салоҳиятини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирлар кўрилсин. Биз учун туризм биринчи навбатда қадимий шаҳарларимиз, тарихий ва маданий ёдгорликларимиз билан боғлиқ. Аммо мамлакатда туризмни ривожлантириш учун катта салоҳият мавжуд – бизнинг ноёб табиатимиз, миллий захираларимиз, тоғли ҳудудларда дам олиш зоналари. Туризмнинг ҳар хил турларини, айниқса, тиббий, зиёрат, экологик туризмни ривожлантириш нафақат иқтисодиётни, балки ижтимоий соҳани ҳам мустаҳкамлашга кучли туртки беради. Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда 2019-2025-йилларда туризмни ривожлантириш миллий концепциясини ишлаб чиқиши ва бажарилишини таъминлаши керак. 2025-йилга келиб, ҳар йили мам-

Расм 2. 2017-2019 йилларда Ўзбекистонга келган туристлар сони (млн. киши)

лакатга ташриф буюрадиган хорижий сайёҳлар сони камида 7 миллион, туризмни ривожлантириш даромади эса 2 миллиард доллардан ошиб кетишига эришишимиз керак” туризмни янада ривожлантириш йўналишлари айтиб ўтилди.

Солиқ муносабатларида сифатли (муҳим) ўзгаришлар содир бўлишидан қатъий назар, тахминан бир хил мантиқий ривожланиш йўлидан ўтади. Солиқ – солиқ муносабатлари тизимининг маҳсулотидир. Солиқларда давлатнинг иқтисодий жиҳатдан аниқ мавжудлиги акс эттирилган. Эслатиб ўтамиз, солиқнинг моҳияти ушбу муносабатлар субъектлари ўртасида юзага келадиган муносабатларда намоён бўлади, унинг характери солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш босқичида шаклланади ва уларнинг аниқ шакллари давлат бюджетига солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаш ва тўлаш жараёнида намоён бўлади [17].

Юқорида айтиб ўтилганидек, солиқлар давлат бюджетини тўлдиришнинг асосий манбаларидан бири бўлиб, солиқларда давлатнинг иқтисодий жиҳатдан аниқ мавжудлиги акс эттирар экан демак туризм саноатида қўшилган қиймат солиғини солиққа тортиш тизими таркибида яна бир бор ўрганиб чиқиш зарур бўлади.

Қўшилган қиймат солиғи билвосита солиқ ҳисобланади. Билвосита солиқлар даромадга боғлиқ эмас, улар нархлар ёки тарифларга қўшимчалар шаклида ўрнатилади. Товарлар ва хизматлар ишлаб чиқарувчилари ва сотувчилари

бундай имтиёزلарни ҳисобга олган ҳолда уларни нарх белгилайди.

Ушбу солиқни ҳисоблаш ва тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикасининг солиқ кодексининг махсус қисмда, X бўлимида, 31-боб “қўшилган қиймат солиғи” да белгиланади. Туристлик фаолиятни амалга оширувчи ташкилотлар умумий асосларда қўшилган қиймат солиғининг тўловчиларни ҳисобланади.

Туризмда ҚҚСни ҳисоблашни кўриб чиқамиз бу қуйидаги хусусиятлар билан тавсифланади.

241-модда. Хизматларни амалга ошириш жойи Агар: 3) умумий овқатланиш, ўйин-кулги, дам олиш ва бошқа шунга ўхшаш хизматлар, туризм меҳмонхона хизматлари ва турар жой, маънавият, санъат, жисмоний тарбия ва спорт, таълим шу жумладан малака имтиҳонлари, семинарлар, малака ошириш курслари, пуллик кўргазмалар, конференциялар, симпозиумлар ва бошқа шунга ўхшаш тадбирларни ташкил этиш бўйича хизматлар кўрсатиш соҳалари, аслида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида кўрсатилади. Ушбу банднинг қоидалари электрон шаклда кўрсатиладиган тартибда шунга ўхшаш хизматларга нисбатан татбиқ этилмайди;

426 - модда. Солиқ солиш объекти. Ер участкалари солиқ солиш объекти сифатида қўрилмайди; 4) аҳолининг маданий ва маънавий эҳтиёжлари ва дам олишларини (ўрмон парклари, боғлар, хибонлар, майдонлар, дам олиш уйлари, болалар соғломлаштириш лагерлари, оммавий дам олиш ва аҳоли туризми, шунингдек, аҳоли

тармогининг ерлари); 7) дам олиш мақсадида-аҳолининг оммавий дам олиш ва туризмни ташкил этиш учун тегишли муассасалар ва ташкилотлар эҳтиёжини қондириш учун берилган ер участкалари;

43-боб. Жами даромад. 302-модда. Хизмат хўжаликларидан олинган даромадлар. Хизмат кўрсатувчи хўжаликларга қуйидагилар киради: 2) уй-жой коммунал хўжалиги объектлари, уй-жой фонди, меҳмонхоналар (сайёҳлик бундан мустасно), меҳмонлар учун уйлар ва ётоқхоналар, ташқи ободонлаштириш объектлари, сунъий иншоотлар, сузиш ҳавзалари, пляж иншоотлари ва жиҳозлари, газ, иссиқлик ва электр таъминоти объектлари, участкалар, цехлар, устакхоналар, Гаражлар, махсус машиналар ва механизмлар, уй-жой коммунал хўжалиги объектларини таъмирлаш ва таъмирлаш учун мўлжалланган оқборхоналар;

54-боб. Солиқ имтиёзлари. 378-модда. Солиққа тортилмайдиган даромадлар. Қуйидаги даромад турлари солиққа тортилмайди: 2) юридик шахслар томонидан йўлланмаларнинг қиймати тўлиқ ёки қисман компенсация миқдори, сайёҳлик бундан мустасно; ногиронлиги бўлган шахслар, шу жумладан иш берувчидан ишламаётган шахслар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган санатория-курорт ва соғломлаштириш муассасаларига;

XX қисм. Товар айланмаси. 66-боб. Товар айирбошлаш солиғини ҳисоблаш ва тўлаш. 464-модда. Солиқ базаси. Солиқ базаси, ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ажратмалардан ташқари, қуйидагилар учун камаёди: 3) туризм фаолияти субъектлари — туристик хизматларни онлайн-бронлаш ва сотиш бўйича дастурий маҳсулотлар ва ахборот тизимларини жорий этишга қаратилган маблағлар миқдори [1-7].

Туризм фаолиятини ривожлантиришнинг миллий иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти бўйича асосий натижаларни таҳлил қилиш мақсадида туристик фаолиятда ҚҚС билан боғлиқ айрим солиқ муаммоларини кўриб чиқамиз. Қайд этилганидек, Ўзбекистон Республикасида туризм юксак даражада ривожланмаганлиги мамлакат иқтисодиётига ўз таъсирни кўрсатмоқда. Туризм ижтимоий соҳалардан бири бўлиб, унинг молиялаштирилиши қолдиқ принцип асосида амалга оширилади (ҳозирги кунда жаҳон сайёҳлик оқимининг 1 фоизидан камроғи мамлакатимизга тўғри келади), бу Ўзбекистон Республика-

сида туризм саноатининг жаҳон кўрсаткичларидан сезиларли даражада орқада қолишдан далолат беради.

Ўзбекистонда туризмнинг бундай орқада қолишининг сабаблари қуйидагилардан иборат: ички (ижтимоий) ва кириш туризмни давлат томонидан тартибга солиш соҳасида давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва протекционизм даражасининг камлиги (ҚҚС бўйича имтиёзлар, даромад солиғи, мол-мулк солиғи, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида меҳмонхона ва туризм саноатининг бошқа корхоналарини қуришга сармоя киритаётган инвесторлар учун имтиёзларнинг йўқлиги; ижтимоий туризм соҳасида хизмат кўрсатувчи туризм индустрияси субъектларини субсидиялаш механизмининг йўқлиги) аҳолининг ижтимоий ҳимоясиз қатламлари.

ҚҚС жуда долзарб масаладир ва бугунги кунда илмий, сиёсий ва эксперт доиралар вакиллари томонидан муҳокама қилинмоқда. Энг катта қарама-қаршилик ҚҚС тақдиридир.

Ушбу солиқ тақдирига оид учта нуқтаи назар мавжуд. Биринчи нуқтаи назар Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан ҳимоя қилинади: ҚҚС бюджет даромади тизимни ташкил этувчи солиқ бўлиб, у ҳар қандай нарх шароитида бюджетнинг даромад қисмини барқарор равишда молиялаштиришга имкон беради. Агар солиқ тизимини ислоҳ қилсангиз, ҚҚСга таъсир қилмайдиган бошқа вариантлардан фойдаланишингиз керак. Иккинчи нуқтаи назарни асосан тадбиркорлар ҳимоя қилади: ҚҚС камайиши керак, уни йиғиш соддалаштирилиши керак, аммо солиқ қолиши керак. Аммо ҚҚСни пасайтириш фақат бюджет даромадларини камайтиради ва у билан боғлиқ барча салбий томонлар сақланиб қолади. Муаммонинг учинчи кўриниши энг радикал: ҚҚС бекор қилиниши керак, чунки унинг камайиши ҳеч нарсани ўзгартирмайди.

ҚҚС нинг маъноси ва ролини яхшироқ тушуниш учун унинг пайдо бўлиши тарихини эслаш тавсия этилади. Бу бозорга ўтиш режалари билан боғлиқ эди. Ушанда иқтисодчилар ўтиш даврида инфляция бўлиши мумкин бўлганлиги сабабли ушбу солиқни жорий этиш керак деган фикрга келишган. Бунинг кераги шундаки, бу нархларнинг тез ўзгаришига боғлиқ бўлмаган солиқ эди. Ўша пайтда, ҚҚС кўпчиликка худди шундай фискал восита бўлиб туюлди, чунки давлат бюджетига йиғилган тушумлар ҳажми нархларнинг ўсиши билан бир вақтда ўсиб борди ва ушбу шароитда

тўғридан-тўғри солиқлар, айниқса фойда солиғи инфляцияни ушлаб туrolмади.

Кўпгина давлатларда тадбиркорларнинг ички ва ташқи туризм соҳасидаги фаолияти имтиёзлар билан таъминланади, давлат томонидан субсидияланади ва кредитланади. Шундай қилиб, Швейцариядаги меҳмонхоналар хизматларига ҚҚС атиги 5%, Россияда - 18%. Францияда барча соҳалар учун ҚҚС 22 фоизни, туризмда эса 13 фоиздан ошмайди. 1994 йил бошидан бошлаб ушбу солиқнинг миқдори Европа Иттифоқи мамлакатларида 10 фоизга туширилди. Табиийки, бундай кучли иқтисодий ҳалит тез ва жуда катта фойда келтиради [11].

2011 йилда амалга оширилган Латвияда ҚҚС ставкасини пасайтиришни сайёҳлик фаолиятида кўшимча қиймат солиғининг оқилона қўлланилишини мисол қилиб келтириш мумкин. Иқтисодиёт вазири Артис Кампарснинг сўзларига кўра, бу 2 мингта янги иш ўринларининг яратилишига ва нархларнинг 6-8 фоизга пасайишига олиб келади. У меҳмонхоналар хизматларига ҚҚСнинг 10% ставкасини жорий этишни қўллаб-қувватлайди, чунки бу соҳанинг, айниқса Болтиқбўйи минтақасида рақобатбардошлигини оширишга ёрдам беради. Латвияда туризм соҳасининг ривожланишига молиявий маблағларнинг етарли эмаслиги ва ҚҚС 21 фоизли стандартнинг қўлланилиши тўсқинлик қилмоқда. Иқтисодиёт вазирлиги туризм ялпи ички маҳсулотга катта ҳисса қўшишини таъкидламоқда. Хусусан, 2009 йилнинг биринчи ярим йиллигида туризм билан боғлиқ хизматлар экспорти биринчи ярим йилликда 163,5 млн. Хизматлар экспорти умумий ҳажмининг 17% ни ташкил қилди ва 936,6 млн.

Ушбу Латвияда амалга оширилган ҚҚСни пасайтириш ишларининг натижасини таҳлил қиладиган бўлсак, натижа сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин: Латвия меҳмонхоналари ва ресторанлари ассоциациясининг маълумотларига кўра, 2019 йилда Рига ва Юрмаладаги меҳмонхоналарда нархларнинг пасайиши 30% ни, минтақаларда эса 2018 йил даражасига нисбатан 50-60% ни ташкил этди. Иқтисодиёт вазирлиги ҳисоб-китобларига кўра, ҚҚС пасайиши туфайли нархлар яна 6-8 фоизга пасаяди. Иқтисодиёт вазирлиги Молия вазирлигининг ҚҚС ставкаси пасайишидан 8 миллион доллар яқин йўқотишларни башорат қилиш оқланмайди, чунки ҚҚС пасайтирилиши натижасида саноат тикланмоқда.

Хулоса ва таклифлар.

Келинг, ҚҚС ва Ўзбекистон Республикасида туризмни ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишнинг баъзи усулларини кўриб чиқайлик. Мамлакатда туризм индустриясини ривожлантириш истиқболлари тўғрисида имтиёз протекционизмнинг асосий йўналиши туризмни қўшилган қиймат солиғи бўлиши керак, бу бундан дунёда амал қиладди.

Юқори инфляцияни пасайтириш имкони йўқганда, унинг пасайишига ҚҚС тўсиқ бўлди. Аммо бу ҳозир ҳам энг муҳим нарса эмас. Иқтисодий оқилонатнинг устувор йўналишлари ўзгариб бормоқда, ривожланишнинг инновацион усулига ўтиш маълумаси кўтарилмоқда. ҚҚС аслида янада мураккаб маҳсулот ишлаб чиқаришни хоҳлаганлик учун корхоналарни жазолайди. Технологик компаниялар қанчалик кўп бўлса, етказиб бериувчилар қанча кўп бўлса, ҚҚС ҳам шунчалик кўп бўлади. Натижада, илм талаб қиладиган сектор махсус солиқ юкини олади.

Инновацион трекка муваффақиятли ўтганда тўсқинлик қиладиган иккинчи муаммо ҳам бировсита ҚҚС билан боғлиқ - бу коррупция. Бурун кунда бизнинг солиқ тизимимизда бу энг бузғунчи солиқ ҳисобланади. Агар айблов қўйилса, субъективлик энг кўп намоён бўлади: солиқ хизматлари уни объектив мезонлар асосида ҳисоблашнинг ўрнига, кўпинча тўловчилар билан улар томонидан тўланган ҚҚС миқдори тўғрисида "музокара олиб боришади". ҚҚС маъмуриятчилиги билан боғлиқ катта муаммолар мавжуд.

ҚҚСни қоплаш учун ҳақиқий имкониятлар мавжуд. Улардан бири фойдали қазилмаларни қазиб олиш учун солиқни оширишдир. Шундай қилиб, газ қазиб олиш учун солиқ, нефть қазиб олишдан олинадиган солиқдан пастрок. Нефть ва газ қазиб олиш учун солиқларни нормал даражага қайтариш керак. Иккинчи вариант - "бойлар" учун солиқни ошириш, улар учун жисмоний шахс даражасида мад солиғи ставкасини 25% га етказиш [9].

Туризмни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш учун туристик корхоналарни имтиёзлик шартлигида қўллаш, имтиёзлик шартлигида қўллаш ва туманларга қўшилган қиймат солиғи ва бошқа солиқларни тўлашдан озод қилиш чораларини кўриш зарур. Туризмни бошқариш бўйича давлат органларининг асосий вазифалари туризм ташкилотларнинг фаолияти учун самарали шароитларни яратишни ўз ичига олиши керак. Бу нафақат қонунчилик базасини шакллантириш

иши ва янада такомиллаштиришни, балки туризм соҳасидаги тадбиркорликни, айниқса кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни, балки қуйидаги чора-тадбирларни амалга оширишни ҳам назарда тутиш:

– ички ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш орқали туризм саноатининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш;

– халқаро бозорда мамлакатнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун туризм инфратузилмасини ривожлантириш;

– туристик хизматларнинг илгор усуллари ва стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

– ижтимоий туризмни жонлантириш ва унинг асосида аҳолининг ижтимоий ва иқтисодий ҳаётини уйғуллаштириш, бу Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ўз ватанларига қизиқишини ошайтиришга, тарихий-маданий мерос ва атроф-муҳитни асраш масалаларини янада самарали ҳал қилишга олиб келади;

– Ўзбекистон Республикасининг туризм учун мақбул мамлакат сифатидаги обрўсини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган фаол реклама ва ахборот фаолиятини олиб бориш [11].

Ўзбекистон Республикасида туризм соҳаси миллий иқтисодиётнинг қудратли тармоғига айланиши керак. Хорижий тажрибалар шунини кўрсатмоқдаки, ҳокимият ваколатига эга бўлган давлат тузилмалари Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида туризм ролининг муҳимлигини англаб етган ҳолда ва туризм индустриясига нисбатан мослашувчан, ўзимизнинг туризм билан шўғулланувчи тадбиркорларни ҳимоя қилиш сиёсатини юритишни бошласа, соҳани ривожлантириш мумкин бўлади.

Оптимал солиқ тизимини яратиш давлатнинг асосий вазифасидир. Ушбу муаммони ҳал қилишнинг асосий воситалари: солиқни тартибга солиш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштиришдир.

Фойдаланган адабиёт рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасини 2030 йилгача интеграциялашган ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепцияси. ID-8839.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. 30.12.2019. - <https://lex.uz/docs/4674902>
3. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 18 июлдаги «Туризм тўғрисида» ги УРҚ-549-сон Қонуни. - <https://lex.uz/docs/4428097>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги "Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5326-сон Фармони. - <https://www.lex.uz/docs/3548467>
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 28 майдаги "Коронавирус пандемиясининг салбий таъсирини камайтириш учун туризм соҳасини қўллаб-қувватлашга доир кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-6002-сон Фармони. - <https://lex.uz/docs/4831118>
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги "Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5611-сон Фармони. - <https://lex.uz/docs/4143188>
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 2 декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-4861-сон Фармони. - <https://lex.uz/docs/3077025>
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 августдаги "Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5781-сон Фармони. - <https://lex.uz/docs/4474527>
9. Александрова А.Ю. География туризма как научная дисциплина // География туризма / Под ред. А.Ю. Александровой. — М.: КНОРУС, 2010.
10. Биржаков М.Б. Введение в туризм: Учебник. — СПб.: Невский фонд, 2011.
11. Боголюбов В. С., Орловская В.П. Экономика туризма. — М.: Академия, 2010.
12. Брашнов Д.Г. Гостиничный сервис и туризм: Учебник. — М.: Инфра-М, 2011.